

poglavlje, "Grdo će se gospodin Bog krivcima osvetiti" (str. 173.–190.), uglavnom je priča o povratku najvećega broja evakuiranih Istrana do listopada 1918. godine. To je za te osobe predstavljao dodatni teški napor, s obzirom na to da je transport bio veoma loše organiziran, a često su seljaci morali pješaćiti od željezničkih kolodvora do svojih sela. Autor nas tu podsjeća na nove tragedije koje su ubrzo pogodile te izmučene ljude: najprije brzo širenje španjolske gripe među ljudima s izrazito oslabjelim imunitetom, i potom onu koju je uzrokovao čovjek, talijansku okupaciju s fašizmom koji je uslijedio.

Prilozi (str. 192.–249.) sadrže nekoliko pjesama na temu egzodusa istarskoga stanovništva 1915.–1918. te fotografije i popis preminulih stanovnika poredanih po naseljima. Knjiga završava popisom izvora i literature (str. 250.–253.).

Knjiga Andreja Badera *Zaboravljeni egzodus 1915. – 1918.*, 2. prošireno izdanje istoimene knjige iz 2009., trenutno je rezultat najozbiljnijega pokušaja istraživanja jedne dosad uvelike nepoznate povijesne epizode. Premda znanstveno djelo, knjiga se čita kao pravi roman iz kojega izbijaju emocije intervjuiranih sudionika i autorova empatija prema žrtvama. Ona nam otvara oči za često zanemarenu činjenicu da je i Prvi svjetski rat imao civilnih žrtava, stradalih u ovome slučaju zbog neodgovornih akata loše brige od strane vlastite države. Preko deset tisuća preminulih u srednjoj Europi predstavljalo je za Istru ogromnu demografsku katastrofu, koja je nastupom mnogih novih tragedija nažalost otišla u zaborav. Kao i u mnogim drugim slučajevima, stradali su oni najsiromašniji, oni najskromniji. Na kraju možemo zaključiti i kako je istraživanje Andreja Badera dokaz da na našim prostorima postoji još mnoštvo neistraženih tragedija i drugih povijesnih događaja koje treba opširnije istražiti.

DAVID ORLOVIĆ

Pomurje 1914-1920./Mura mente 1914-1920. Zbornik radova/Szöveggyűjtemény, glavni i odgovorni urednik/fő- és felelős szerkesztő Branimir Bunjac, Povijesno društvo Međimurske županije, Čakovec/Csáktornya 2011., 392 str.

Trojezični zbornik radova s dvodnevna međunarodnog znanstvenog skupa "Pomurje 1914.-1920.", održanoga u Čakovcu 7. i 8. siječnja 2011., svojevrstan je raritet u hrvatskoj historiografiji iz nekoliko razloga, od kojih je višejezičnost možda najuočljiviji. U Hrvatskoj su još uvijek rijetka izdanja u kojima se rad objavljuje na materinjem jeziku autora priloga (u ovom slučaju mađarskom, slovenskom ili hrvatskom), a zatim su radovi u cijelosti prevedeni, ovisno o podrijetlu autora, na mađarski i hrvatski jezik. Osim toga za svaki rad postoji i sažetak na engleskom jeziku. Treba napomenuti da radovi slovenskih autora nisu prevedeni na hrvatski, nego samo na mađarski jezik. Od ove sheme odstupaju jedino rad Gordane Šövegeš Lipovšek, koji je objavljen samo na hrvatskom, uz sažetak na engleskom jeziku.

Zemljopisni i kronološki odabir teme dodatne su posebnosti zbornika, jer se hrvatska historiografija nijednim od njih nije bavila do organizacije ovoga skupa, odnosno do objave ovoga zbornika. Osim toga zbornik je predstavljen na kraju skupa,

što je iznimno rijetko, i stoga sve pohvale organizatoru skupa, Povijesnom društvu Međimurske županije, i uredniku zbornika Branimiru Bunjcu.

Zbornik započinje zahvalom na hrvatskom i mađarskom jeziku (str. 7.–8.) brojnim institucijama i pojedincima koji su svojim radom i financijskim sredstvima omogućili ostvarenje ovog opsežnoga projekta. Zatim slijedi “Riječ urednika” (str. 9.–13.), u kojoj se objašnjavaju razlozi za odabir imena skupa, a time i zbornika. Čitatelje se upoznaje sa stanjem istraženosti, s kojim su se problemima organizatori suočili i razmišljanjima koji su uzroci tih problema. Zatim slijede radovi 16 autora, složeni bez vidljivoga smisla. Autori nisu poredani po abecedi, niti se prati kronološki slijed događaja ili tematski smisao radova, zbog čega se gubi cjelovitost pojedinih obrađenih cjelina.

Prvi je rad Attila Kovácsa “Dobrovniški vojnaci na bojišćih v prvi svetovni vojni – spominjanje s pomoćjo fotografij” (str. 15.–23., 25.–34.), u kojemu se obrađuje ratna sudbina deveterice mobiliziranih vojnika iz sela Dobrovnik. Njihovi vojnički dani prikazani su pomoću devet sačuvanih fotografija s različitim bojišta Prvoga svjetskog rata. To ih razlikuje od brojnih drugih sumješšana koji su također sudjelovali u ratu, ali su nam danas nepoznata i njihova imena.

U izvrsnom radu Melega Miklósa “Áldozatvállalás és szolidaritás – a Muraszombati Járás mint háborús hátország” (str. 35.–57., 59.–81.) obrađeni su svi aspekti života u pozadinskom okrugu Murska Sobota, počevši od prvih priprema za rat, preko organizacije brige za ranjenike i skupljačkih akcija za pomoć vojnicima na bojištima, pa sve do kraja rata i nadanja stanovništva u bolju budućnost. Veliku pozornost autor je posvetio utjecaju rata na život civila, obilježen nestašicom robe široke potrošnje, posebice hrane, ali i demografskim gubicima okruga, u kojima broj poginulih muškaraca čini tek jedan segment cjelokupne slike.

Jasna Požgan u radu “Župa Štrigova od kraja 19. stoljeća do početka dvadesetih godina 20. stoljeća” (str. 83.–92., 93.–103.) obradila je život u župi prema podacima zapisanima u kanonskim vizitacijama Zagrebačke nadbiskupije. Četiri ratne godine obrađene su statističkim metodama prema podacima iz Matične knjige umrlih Župe Štrigova.

U radu Jelke Pšajd “Bivalna kultura kmečkoga prebivalstva v prekmurju med leti 1914 in 1920” (str. 105.–109., 111.–115.) opisuju se različite vrste seljačkih kuća kakve je posjedovala velika većina stanovništva Prekmurja. Slikoviti opisi rasporeda prostora, pokušava i načina života, dobiveni prema sjećanjima negdašnjih žitelja, ocrtavaju duh vremena, pri čemu je Svjetski rat svojevrsna razdjelnica u procesu modernizacije kućanstva.

Ivana Puzak napisala je rad “Život u Međimurju 1914.-1920. zapisan u župnim kronikama” (str. 117.–128., 129.–141.) na temelju devet župnih kronika, od 22 potencijalne, jer ostale nisu sačuvane ili ne govore o razdoblju Prvoga svjetskog rata. Unatoč različitim interesima pisara i volji za pisanjem, ratna je svakodnevica u svim napisima više ili manje vidljiva. No najdetaljnije su opisana događanja u tzv. Međimurskoj revoluciji početkom studenoga 1918. i oslobodilački vojni pohod na Badnjak iste godine, što ih čini jedinstvenim povijesnim izvorom.

Csaba Káli obradio je u radu “Teleki Béla egykori főispán első világháborús iratai a Zala Megyei Levéltárban” (str. 143.–151., 153.–161.) dio ostavštine Béle Telekija

– nekadašnjega velikog župana županije Zala – koja se odnosi na razdoblje Prvoga svjetskog rata. Riječ je o obimnoj korespondenciji s roditeljima i braćom, dnevniku vođenom na bojištu i tri naknadno složena albuma fotografija s ratišta. Sve to izvrstan je izvor za proučavanje svjetonazora mađarske društvene elite u ratnim uvjetima.

Branimir Bunjac utemeljio je rad “Procjena broja poginulih vojnika u županijama Vas i Zala tijekom Prvog svjetskog rata” (str. 163.–168., 169.–174.) na svojoj neobrađenoj doktorskoj disertaciji. Iscrpne studije o toj temi u hrvatskoj historiografiji još nisu provedene unatoč evidentnoj potrebi. Upotrebom matematički ispravnih statističkih metoda autor je došao do “točnoga broja poginulih”, koji iznosi 4 364 osobe. Pri tome nema nimalo zadržke ili dvojbe u točnost brojke ili ispravnost postupka, iako je moj dojam da je koristio metodološki upitan postupak izračuna ukupnoga broja, a posebice broja poginulih prema nacionalnosti.

Izvrstan rad Imre Söpteija “Hírek és Rémhírek Jelentések - Közlemények - Sajtó és hírközlés a hátországi Vas vármegyében az első világháború kezdetén” (str. 175.–197., 199.–221.) bavi se vijestima i glasinama, izvještajima i priopćenjima objavljenima tijekom rata u dnevnim novinama županije Vas. Pri tome nije zaobišao uspostavu sustava cenzure: naveo je pravila rada cenzora uz konkretne primjere nadzora tiska. Autor je analizom političke pozadine pojedinih glasila, visine državnih potpora i njihove naklade pokazao da zapravo nije postojala nikakva mogućnost za objektivno izvještavanje stanovništva o ratu.

Franc Kuzmič u radu “Vojaci iz Prekmurja v Prvi svetovni vojni in njihova spominska obeležja” (str. 223.–230., 231.–242.) i osobno je iznenađen malim brojem spomen-obilježja vojnicima poginulima u Prvome svjetskom ratu. Pronašao ih je samo 11, a fotografije četiriju spomenika priložene su radu. Većinom su to spomen-ploče ugrađene u pročelja crkava i kapelica, na kojima su navedena imena 660 poginulih Prekmuraca.

Rad Josipa Črepa “Svakodnevni život Međimuraca 1914.-1920.” (str. 243.–251., 253.–263.) napisan je u obliku eseja i jedini je takav rad u zborniku. U njemu su obrađene brojne teme, od zemljopisnih obilježja kraja, gospodarske razvijenosti, teškoća pri obradi zemlje zbog nedostatka radne snage, samovolje činovnika i zaraznih bolesti do posebice tzv. Međimurske revolucije.

Borka Bunjac u radu “Pismo Dragutina Perka ministru obrane Kraljevine SHS od 9. ožujka 1927.” (str. 265.–272., 273.–281.) analizirala je ulogu Dragutina Perka u oslobođenju Međimurja 1918., usporedivši njegove suvremene izvještaje i naknadna sjećanja. Pritom je upozorila na politički loše procjene i njihove posljedice u međuratnom razdoblju te zaboravljene, ali za povijest Međimurja iznimno važne osobe.

Velika je šteta što rad “Čežnja iz rovova. Pisma vojnika Zsigmonda Janka s bojišta” (str. 283.–293.) Gordane Šovegeš Lipovšek nije preveden, jer je to uvjerljivo najživotniji rad, koji svojom ljudskošću šalje jaku antiratnu poruku. Rad je nastao na temelju četverogodišnje obimne korespondencije Jankó Zsigmonda i njegove supruge Matilde, razdvojenih ratom samo godinu dana nakon što su sklopili brak. Njihova pisma izvrstan su izvor za proučavanje života običnih ljudi zahvaćenih ratom, kako vojnika na bojištu tako i civila duboko u pozadini.

Ibolya Foki u radu “Zala megye tiltakozása Muraköz és Mura menti települések elszakítása ellen, 1919-1921.” (str. 295.–302., 303.–311.) obradio je više službenih

prosvjeda županije Zala protiv odcjepljenja Međimurja i Pomurja tijekom poratnih godina sve do potpisivanja Trianonskog mira (4. lipnja 1920.). U radu su opširno razrađeni razlozi navedeni u onovremenim studijama za ostanak tih područja u sklopu Mađarske, unatoč nacionalnom sastavu stanovništva, te su objašnjeni razlozi zašto ta nastojanja nisu urodila plodom.

Rad Đure Blažeka "Konceptija rječnika pomurskih Hrvata" (str. 313.-323., 325.-336.) jedini je lingvistički rad u zborniku i nastao je na temelju višegodišnjega terenskog istraživanja tog specifičnog narječja hrvatskoga jezika. U radu su objašnjene osnovne značajke govora pomurskih Hrvata i zašto je važno sačuvati ga za buduće naraštaje.

György Feiszt u radu "Forradalmi mozgalom a Muravidéken 1918-1919." (str. 337.-343., 345.-351.) prikazao je revolucionarna zbivanja u Prekmurju izazvana raspadom Austro-Ugarske Monarhije i formiranjem nove mađarske države. Analizirao je razloge podizanja proturevolucionarne bune te ukazao na njihovu povezanost s odlukama središnjih vlasti i postojanjem sličnih pokreta u drugim dijelovima Monarhije.

Posljednji rad u zborniku jest rad Antuna Novaka "Vatrogastvo Međimurja i Prekmurja za Austro-Ugarske Monarhije" (str. 353.-370., 371.-389.). U radu se utvrđuje gdje su i kada osnovana vatrogasna društva, uz objašnjavanje ustroja vatrogasne službe u sklopu ugarskoga dijela Monarhije. U posljednjem dijelu članka objašnjava se zašto se vatrogasna društva osnovana nakon Prvoga svjetskog rata nisu pozivala na tradiciju društava iz bivše Austro-Ugarske Monarhije.

Široki raspon tema obrađenih u ovom zborniku siguran je jamac širokog kruga čitatelja, koji ne moraju nužno biti ni profesionalno niti lokalno orijentirani. Profesionalnim povjesničarima iznimno su korisna istraživanja lokalne povijesti jer se na nižim upravnim razinama najbolje vidi stvarni doseg naredbi središnjih vlasti, posebice u strogo nadziranim uvjetima Svjetskog rata, i njihov utjecaj na život "malog" čovjeka. Lokalni zaljubljenici u povijest, i ne samo oni, naučit će mnogo o svome kraju jer brojni problemi današnjice imaju polazište u ne tako davnoj prošlosti. Stoga odajem priznanje svima zaslužnima za realizaciju ovog zahtjevnog projekta s nadom da će njihov primjer slijediti i drugi, jer je to jedan od najboljih načina za unapređivanje hrvatske historiografije i hvatanja koraka s historiografijama susjednih zemalja, koje su u cjelini odmakle mnogo dalje u istraživanju Prvoga svjetskog rata.

VIJOLETA HERMAN KAURIĆ

Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju: zbornik radova, glavni i odgovorni urednik Husnija Kamberović, Posebna izdanja/Institut za istoriju, knj. 59., Sarajevo 2011., sv. I., 339 str.; sv. II., 313 str.

Zbornik radova pod naslovom *Identitet Bosne i Hercegovine*, koji je uredio dr. sc. Husnija Kamberović, a objavio Institut za istoriju u Sarajevu, sadrži 32 znanstvena rada, objavljena u dva sveska, posvećena različitim aspektima identiteta Bosne i Hercegovine (dalje: BiH) od antičkog doba do kraja XX. stoljeća i razvoju određenih